

TAHA ÇELİK, HADİS MEZHEP İHTİLAFLI (BEYHAKÎ'NİN TAHÂVÎ'YE İTIRAZLARI)
(KONYA: PALET YAYINLARI, 2019)

MUSTAFA YÜCEER

Dr. Selçuk Üniversitesi, İslami ilimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Hadis Anabilim Dalı,
Konya, Türkiye
Dr. Mustafa Yüceer, Selcuk University, Islamic Sciences Faculty, Departments of Basic Islamic Sciences,
Department of Hadith, Konya, Turkey

mustafayuceer@gmail.com
orcid.org/0000-0002-1769-1739

MAKALE BİLGİSİ	ARTICLE INFORMATION
Makale Türü	Article Types
Kitap Değerlendirmesi	Book Review
Geliş Tarihi	Received
17 Temmuz 2020	17 July 2020
Kabul Tarihi	Accepted
9 Eylül 2020	9 September 2020
Yayın Tarihi	Published
30 Aralık 2020	30 December 2020
Yayın Sezonu	Pub Date Season
Aralık	December

ATIF/CITE AS:

Yüceer, Mustafa, "Taha Çelik, Hadis Mezhep İhtilaf (Beyhaki'nin Tahavi'ye İtirazları)", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi- Journal of Divinity Faculty of Hitit University* 20/1 (Aralık 2020): s. 1229-1236

İNTİHAL/PLAGIARISM:

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.
This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.
Copyright © Published by Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi – Journal of Divinity Faculty of Hitit University,
Çorum, Turkey. All rights reserved.

Taha Çelik, *Hadis Mezhep İhtilaf*

(*Beyhakî'nin Tahâvî'ye İtirazları*) (Konya: Palet Yayınları, 2019)

Abstract

Many methods have been developed in the history of Islam to understand the Quran and Sunnah correctly. In particular, the differences in approach to the narrations have led to the emergence of groups known as Ahl al-Hadith and Ahl al-Ray. As a reflection of the disagreement of the Companions, the view of the sects to the narrations in the following periods turned into a distinction in the form of preferring ra'y to hadith or not. The accusation that the Hanafis preferred ra'y and qiyas to the narrations and that they interpreted the narrations according to their own views enabled the sect to provide answers by developing a defense mechanism in this sense. In this point, while al-Tahâvî was writing the work *Sharḥ Ma'āni al-Āthār*, in which he collected the narrations of the madhhab, al-Bayhaqî tried to answer this work by objecting to this work about 62 subjects after a century. In an academic study named *Hadis Mezhep İhtilaf*, Taha Çelik tried to determine the methodologies of the two authors by analyzing these issues around the view of the narrations and the views of the sects.

Keywords: Hadith, Madhhab, Disagreement, al-Tahavi, al-Bayhaqî

Öz

İslam tarihinde Kur'an ve sünnetin doğru anlaşılması adına pek çok yöntem geliştirilmiştir. Özellikle rivayetlere yaklaşım farklılıkları Ehl-i hadis ve Ehl-i rey isimleri ile anılan grupların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sahâbîlerin ihtilafının bir yansıması olarak sonraki dönemlerde mezheplerin rivayetlere bakışı; reyî, hadise tercih eden veya etmeyen şeklinde bir ayrıma dönüşmüştür. Hanefîlerin rey ve kıyası rivayetlere tercih ve rivayetleri kendi görüşlerine göre tevil ettiklerine dair itham edilmeleri mezhebin bu anlamda bir savunma mekanizması geliştirerek cevaplar vermesini sağlamıştır. Bu anlamda Tahâvî, mezhebin rivayetlerini topladığı eseri *Şerhu'l-meâni'l-âsar*'ı kaleme alırken Beyhakî bir asır sonra bu esere 62 konuda itiraz ederek cevap verme yoluna gitmiştir. *Hadis Mezhep İhtilaf* isimli akademik bir çalışmada Taha Çelik, iki müellifin rivayetlere bakışı ve mezheplerin görüşü etrafında bu konuları tahlil ederek metodolojilerini tespit etmeye çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Mezhep, İhtilaf, Tahâvî, Beyhakî

İslam tarihinde mezhepler arasında yaşanan fikhî ihtilafların temel se-

beplerinden birisi, nasları anlama ve yorumlamada ortaya konulan yaklaşım farklılıklarıdır. Başta Kur'an olmak üzere sünnetin çerçevesini çizdiği prensipler, tarih boyunca sahâbîlerden itibaren en doğru şekilde anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu anlamda hadisler, dinin taşıyıcı unsurunu oluşturmuş, sahâbîlerin uygulamaları ve fetvaları, Hz. Peygamber'den (s) sonraki dönemlerde ortaya çıkan meselelere çözüm bulmak adına öncelikli başvuru kaynakları arasında yer almıştır. Bununla birlikte icma, kıyas, istihsan ve istishab gibi yöntemler de geliştirilerek Kur'an ve sünnetin güncel hayata aktarımı doğru bir zeminde tutulmaya çalışılmıştır.

İlk fitne hareketleri, İslam devletinin sınırlarının gelişmesi ve farklı topluluklarla kurulan temaslarla birlikte ortaya çıkan yeni meseleler, Kur'an ve sünnetten yeni hükümler çıkarmayı zorunlu hale getirmiştir. Farklı şehirlerde yaşayan sahâbîlerin yetiştirdiği tâbiun âlimleri ile onların yetiştirdikleri öğrencileri bir üst kuşağı takip ederek Hz. Peygamber (s) ile bilgi/amel noktasında bir bağlantı kurmuşlardır. Hz. Peygamber'in (s) birden çok sebebe binaen aynı konudaki farklı uygulamalarının başat etkisi ile takipçisi olan sahâbîlerin içtihatları ve örf gibi faktörler aynı konunun/rivayetin farklı anlaşılmasına ve yorumlanmasına yol açmış, sonraki dönemlerde mezhep haline gelecek ekollerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Hanefî ve Şâfiî ekolünün mezhepleşerek delillere bakış açılarına göre ehl-i rey ve ehl-i hadis olarak kabul edilmelerinde rivayetler rol oynarken mezheplerin teşekkülünden hemen sonra IV. asırda Tahâvî (321/933) *Şerhu Meâni'l-Âsâr* isimli kitabı telif etmiş ve mensubu olduğu Hanefî mezhebinin kullandığı rivayetleri, bu rivayetlerde benimsedikleri metodu ortaya koymuş ve kendilerine muhalefet edenlerin delillerini inceleyerek o delilleri niçin kabul etmediklerini belirtmiştir. Tahâvî'nin bu itirazlarına IV. asrın son çeyreği ile V. asrın ilk yarısında yaşayan ve Şâfiî mezhebinin görüş ve delillerini toplayan Beyhakî (458/1066) *Marifetü's-sünen ve'l-âsâr* isimli eserinde cevaplar vererek mezhebini savunma yoluna gitmiştir.

Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi Dr. Taha Çelik tarafından kaleme alınan *Hadis Mezhep İhtilaf (Behyakî'nin Tahâvî'ye İtirazları)* isimli kitap, Hanefî doktrin esas alınarak telif edilen Tahâvî'nin eserine, Şâfiî düşünce ile cevaplar veren Beyhakî'nin itirazlarını ele almaktadır. Eserini, hadisler arasında iddia edildiği gibi bir ihtilafın olmadığını ispat etme ve Hanefî mezhebinin kullandığı delillerde isabetli davrandıklarını ortaya koyma düşüncesiyle telif eden Tahâvî'ye karşılık Beyhakî, Şâfiî'nin görüşleri

ile delillerini bir araya getirmek ve Tahâvî'ye itirazlarda bulunmak için telif etmiştir. (s. 387)

Araştırmanın önemi, amacı, metot ve kaynaklarının yanında Tahâvî ve Beyhakî'nin hayatları, ilmî şahsiyetleri ve diğer eserlerinin tanıtıldığı giriş kısmı (s. 13-33) hariç üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde (s.35-68) çalışmaya konu olan eserler tanıtılmıştır. Eserin ikinci bölümü (s.71-229) araştırmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Bu kısımda Beyhakî'nin 62 itirazından 56'sı taharet, namaz, oruç, hac ve zekât gibi ibadetler ile muamelat, aile hukuku ve devletler hukuku gibi alanları kapsayan rivayetler etrafında incelenmiştir. Üçüncü bölüm (s.233-383), iki müellifin itiraz noktaları ve rivayetlere bakış açılarının tespiti ile metodolojileri hakkında olup, bu bölümde Beyhakî'nin kalan altı itirazı detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Kitap, elde edilen bulguların verildiği sonuç bölümü ile tamamlanmıştır.

Giriş kısmında verilen bilgilere göre çalışmada Hanefî mezhebinde önem verilen *Şerhu Meâni'l-âsar*'ın mezhebin görüşlerine kaynaklık etmesindeki rolü, mezhebin delillerini aktarma ve savunmadaki başarısı, Tahâvî ile Beyhakî'den önceki ve sonraki alimlerin söz konusu ihtilaf konularına yaklaşımı ile Beyhakî'nin itiraz noktaları, bu itirazların sebepleri ve bu itirazlarda ne kadar haklı olduğu başlıca cevap aranan sorulardır. Her iki müellifin değerlendirmelerinin kendilerinden sonrakileri etkilemesi, Tahâvî ve Beyhakî'nin rivayetlerle ilgili değerlendirmelerinde mezhebi aidiyetin rolü, her iki görüşün delilleri incelendikten sonra ihtilafı olan konuların nasıl değerlendirildiği gibi mezhebi aidiyet ile yaptıkları itiraz ve değerlendirmelerin rivayetlere etkileri de incelemeye konu olmuştur.

Akademik çalışmalarda yapılması gereken problematik tespitler ve bu tespitlerin tez-antitez analizleri, çalışmaların değerini ortaya çıkaran unsurlardan biridir. Bu problematik konular çalışma boyunca okuyucunun aklında cevap aranması gereken soru ve sorunlar olarak kaldığı için önem arz eden Çelik'in, "problematic tespiti"ni gerçekleştirdiği ve çalışma boyunca zikri geçen sorulara tatminkâr cevaplar verdiği söylenebilir.

Çalışmanın giriş bölümünde Tahâvî ve Beyhakî'nin hayatı ve eserleri hakkında kısa bilgi verilmiş ve girişin tamamlayıcısı gibi düşünülen birinci bölüm çalışmaya konu olan Tahâvî ve Beyhakî'nin eserlerinin tanıtımına ayrılmış; Tahâvî üzerine pek çok çalışma yapıldığı için bu bölümde onun hakkında muhtasar bilgiler verilmiştir. Bununla birlikte Beyhakî'nin *Marifetü's-sünen ve'l-âsar*'ı detaylı bir şekilde incelenerek; eserin telif amacı ile metodu, mukaddimesi, kaynakları ve sonraki dönemlere etkisi tespit edilmiştir.

Eserin telif metodu incelenirken Beyhakî'nin Şâfiî'ye ait kadim-cedid görüşleri aktarma üslubu, bir hadis râvîsi olarak Şâfiî'nin rivayetlerine yer verme tarzı, rivayetleri tahrîc yöntemi, isnad ve muhteva tenkidi ile karşıt görüşleri nakletme ve rivayetler hakkında hüküm verme şekilleri değerlendirilmiştir.

Hadis Mezhep İhtilaf adlı çalışmada konular, önce Tahâvî'nin nakilleri, rivayetler hakkında ortaya koyduğu değerlendirmeler, şayet nesh ile ilgili bir durum varsa belirtilmesi ve muhaliflere yönelik cevaplar ile itirazlar zikredilerek bir anlamda Hanefî mezhebinin görüşlerinin temellendirilmesi şeklinde tasnif edilmektedir. Daha sonra Beyhakî'nin itirazları ve bu itirazların gerekçeleri aktarılıp itiraza sebep olan temel faktörün tespitine geçilmiştir. Konuların tamamında olmamak kaydıyla her iki görüş değerlendirilip Beyhakî'nin itirazlarına yönelik tamamlayıcı veya tenkit eden cümleler ile ilgili konu sonuçlandırılmıştır.

Örnek olarak ikinci bölümde ele alınan “Rükûda zikir meselesi” başlığı altında yazar, önce Tahâvî'nin görüşünü zikretmiştir. Tahâvî'ye göre rükû ve secdelerde duaların herhangi bir ziyade yahut eksiltme yapılmaksızın okunması gerekmektedir. Bu konuda Hz. Peygamber'den rükû ve secdede yapılan muhtelif duaları haber vermiş ve kişilerin bu esnada dilediği duaları yapabileceğini belirtmiştir. Daha sonra mezheplerin görüşüne Aynî'nin *Nuhabü'l-efkâr* adlı eserinden nakillerle yer veren yazar, bu konuda A'lâ suresi birinci ayetini delil olarak zikrederek Ukbe b. Âmir, Hz. Ali ve İbn Abbas'tan nakledilen rivâyetleri aktarmış ve Tahâvî'nin rivâyetlerle ilgili tahlillerini değerlendirmiştir. Yazarın tespitine göre bu konuda Tahâvî; “O halde yüce rabbinin adını zikret!” ayeti indiğinde Hz. Peygamber'in “Bunu rükûlarınızda söyleyiniz”; “Yüce Rabbinin adını tespih et” ayeti indiğinde ise “Bunu secdelerinizde söyleyiniz” rivayetinin namaz kılanın dilediği gibi dua edebileceğine dair nakledilen rivayetlerle nesh edildiğini savunmuştur. Ayrıca rükû ve secdede dua edilmesini tavsiye eden Hz. Ali ve İbn Abbâs rivayetinin de Â'lâ suresi 1. ayet ile nesh edildiğini de kabul etmiştir. Buna göre İbn Abbâs rivayetinde “Hz. Peygamber evinin perdesini açtı. Bu sırada insanlar Hz. Ebû Bekir'in arkasında saf tutmuşlardı” ifadesinden hareketle bu olayın Hz. Peygamber'in vefatına yakın olması gerektiği şeklinde yapılacak itirazı ise bu namazın Hz. Peygamber'in kıldığı son namaz olduğuna dair bilginin bulunmaması, şayet o namaz ise A'lâ suresi 1. ayetin bu namazdan sonra inmiş olması gerektiğini söyleyerek nesh iddiasını sürdürmüştür.

Yazar, konuya dair deliller ile mezheplerin görüşlerini Tahâvî'nin nasıl anladığını ve nasıl yorumladığını aktardıktan sonra Beyhakî'nin itirazlarına

geçmiştir. Onun yöntemi de Tahâvî gibi önce rivayetlerin aktarımı ile başlamış ve rivayetlere dair verdiği cevaplar ile devam etmiştir. Beyhakî, Tahâvî'nin nesh iddialarını rivayetlerden hareketle reddetmiş ayrıca A'lâ suresinin Hz. Peygamber tarafından Cuma ve bayram günleri ile Medine'ye hicret ettiğinde okunduğuna dair bilgiler aktarmıştır. Yine Muaz b. Cebel'e bu sureyi okumasını tavsiye ettiğine dair rivayetler de nakleden Beyhakî, müfessirler nazarında A'lâ suresinin Mekke'de indiğinin meşhur olduğunu da belirtmiştir.

Her iki düşünceyi zikreden Çelik, daha sonra Aynî'nin de Beyhakî'ye cevaplarını tahlil ederek konunun üçüncü bir gözle tahliline kapı aralamıştır. Konunun son kısmında deliller ve görüşler etrafında bir değerlendirme yaparak rükûda zikir konusunda "Lakin rivayetlerde neshi ispat edebilecek yeterli verinin bulunmaması göze çarpmaktadır" ifadesiyle Beyhakî'nin itirazında haklı olduğunu belirterek kanaatini ortaya koymuştur.(s.89-92)

Beyhakî'nin Tahâvî'ye itirazları çalışma boyunca bu minvalde ele alınırken değerlendirme kısmında da genel bir tablo çizilerek Beyhakî'nin itiraz noktaları ve tenkit yöntemi tespit edilmiştir. Bu itiraz noktalarını mezheplerin hadislerle yaklaşım farklılıkları, lafızcı ve makâsıdçı bakışın etkileri, sahih ve zayıf hadis kriterlerinde görülen farklılıklar, merfû hadis ile sahabe ve tabiunun sünnetin tespitindeki rolleri, ihtilafü'l-hadis etrafında şekillenen yöntemler, mezhebi aidiyetiyet faktörünün rivayetlere yansımaları, isnad ve cerh-tadil konusunda kanaat farklılıkları, rivayetlerin delalet ve tercih kriterlerindeki farklılıklar, mürsel ve munkatı kabul edilen rivayetleri delil kabul etme yöntemleri, nesh teorisinin işlevselliği ile ilgili eleştiri noktaları ve tevil, tahsis, takyid gibi naslar hakkında tasarruf farklılıkları oluşturmaktadır.

Üçüncü bölümde Beyhakî'nin itiraz ettiği "Messü'z-zeker (cinsel uzva dokunmaktan dolayı abdest), Sabah namazının en faziletli vakti, Namazda ellerin kaldırılması, Velisiz nikâh, Medine'nin harem olması ve Vakıflar" konusu detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu bölümün önceki bölümden farkı, her başlığın altında ilgili konuya dair rivayetlerin alt başlıklar halinde verilmesidir. Örnek olarak namazda ellerin kaldırılması hakkında, rükûya giderken ellerin kaldırılmasını savunan görüşü destekleyen Hz. Ali, Abdullah b. Ömer ve Ebû Humeyd es-Saidî rivayetleri; iftitah tekbiri hariç ellerin kaldırılmayacağı görüşünde olanların delil kabul ettikleri Berâ b. Âzib, Abdullah b. Mesud, İbrahim en-Nehaî, Hz. Ömer ve Ebû Bekir b. Ayyâş rivayetleri tahrîc, sened ve muhteva tahlilleri yapılarak incelenmiş, akabinde her iki görüş sahiplerinin delilleri tahlil edilmiştir. Daha sonra yazar mezheplerin bu delilleri kullanma gerekçelerini analiz ederek, kendi kanaatini yaptığı değerlendirmelerle

ortaya koymuştur. (s. 321-326) Üçüncü bölümde yer alan diğer beş konuda da yazarın izlemiş olduğu yöntem bu şekildedir. Farklı tariklerin toplanması, isnad tenkidi ve mezheplerin rivayetlere bakış açısının tahlil edilerek takip edilen rivayet tahlil metodu; ihtilafü'l-*hadis* başta olmak üzere *fikhu'l-hadis* ve *müşkilü'l-hadis* bağlamında sonraki çalışmalara ışık tutacaktır.

Beyhakî'nin genel anlamda tenkit noktalarının tespitini yapan yazar, ayrıca onun Tahâvî'ye yönelik çoğu kişisel olmak üzere eleştirilerini de belirlemiştir. Buna göre Beyhakî, çoğunlukla isim vermeden Tahâvî hakkında “sünnete muhalefet eden, hadisleri inkar eden, asılsız haberler ile sağlam rivayetlere muhalefet eden, mezhebini asıl rivayetleri onlara tabi unsurlar olarak gören, mezhebine uyan rivayetlere meyleden, meslekten hadisçi olmayan, rivayetler hakkında tedbirsiz ve insafsız davranan” gibi ithamlarda bulunmuştur. Ancak *Marifetü's-sünen*'in râvîleri arasında Tahâvî de yer almaktadır. Yazar önemli bir tespitle bu durumu Şâfiî'nin delillerini toplamayı amaç edinen bir âlimin Tahâvî'den müstağni kalamayacağını, onun dayısı Müzenî aracılığı ile Şâfiî'nin naklettiği rivayetleri aldığını ve bu rivayetlerin *Müsned-i Şâfiî*'de yer aldığını belirterek izah etmiştir. Dolayısıyla Tahâvî, Şâfiî mezhebi için önemli bir râvî konumuna yükselmiştir.

Çalışma boyunca akla gelen bazı sorular şunlardır:

Hanefî-Şâfiî paradigma başta olmak üzere mezhepler arasında vuku bulan ihtilaflar şüphesiz merak uyandırmaktadır. Bu anlamda mezhepler arasındaki ihtilafa dair bir değerlendirme yapılarak Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *Ru'ûsü'l-mesâ'il*, Zencânî'nin (ö. 656/1258) *Tahrîcü'l-furu' ale'l-usûl* gibi eserlerinden faydalanılarak kısa da olsa sayı ve içerik hakkında bir bilgi verilebilirdi.

Beyhakî'nin itirazlarının tespiti için oldukça emek sarf edildiği aşikardır. Bu itirazların belirli bir metot etrafında mı yoksa meseleci bakış açısıyla mı yapıldığı eldeki bilgiler ışığında ortaya konulup bu sayede Beyhakî'nin rivayet tenkit metodolojisi tespit edilebilirdi. Nitekim çalışmanın içerisinde Tahâvî'nin rivayetleri tercih, cem, nesh gibi kendi iç tutarlılığı olan ancak yer yer başarılı sonuçlar doğurmayan bir metodunun olduğu görülmektedir. Müstakil bir başlıkta Beyhakî'nin tenkit metodolojisi çalışmaya ayrı bir değer katabilirdi.

Yapılan her çalışmada dil ve üslup bakımından okuyucuya güzel gelen yanlar olduğu gibi bazı gramer hataları, kullanılan uzun cümleler ve özellikle tercümelelerde karşılaşılan zorlukların etkisi ile anlatım bozuklukları olabilmektedir. Zikredilen bu hususlara Çelik'in çalışmasında da zaman zaman

tanık olunmaktadır. Eserin ilmî değerine gölge düşürmediği kanaatini taşıdığımız bu tür durumlardan biri, korku namazı ile ilgili tartışmaların yer aldığı bölümde Abdullah b. Ömer'den gelen bir rivayetin tahlilinde şöyle karşımıza çıkmaktadır:

“Abdullah b. Ömer'in ilgili rivayette cemaat namaz kılıyor olmasına rağmen bir kenarda oturuyor olmasını ise bu namazın sabah yahut ikindi gibi sonrasında nafil kılınması caiz olmayan bir vaktin namazı olmasına yahut da İbn Ömer'in farzın iki defa kılınmaması nehyinden haberdar olup sonradan buna nafil olarak ruhsat verildiğinden haberi olmaması ihtimaline hamletmektedir.” (s. 122)

Temel İslam Bilimleri alanında özellikle fıkıh, hadis, hilaf, ihtilafü'l-hadis, nesh ve rivayetlerin tearuzu ile ilgilenen araştırmacıların müstağni kalamayacağı *Hadis Mezhep İhtilaf* başlıklı kitap, İlahiyat alanında önemli bir boşluğu doldurmakta ve interdisipliner çalışmalar dizisinde önemli tespitleriyle örnek bir eser olarak yerini almaktadır.